OUD HOORN #2

Kwartaalblad 45e jaargang 2023

HOORNS SLAVERNIJVERLEDEN

Betrokkenheid en weerstand

OORLOGSHERINNERINGEN

van kaashandelaar Bert Kroon

1917
VERENIGING
OUD HOORN

Schrijver Multatuli
en zijn binding met Hoorn

Bertus Bakker

De canon van de Nederlandse literatuur wordt al sinds zijn ontstaan aangevoerd door Eduard Douwes Dekker, beter bekend als Multatuli (1820-1887). Iedereen heeft toch wel eens gehoord van zijn *Max Havelaar* of *Woutertje Pieterse*? De beroemde Nederlandse schrijver is ook een aantal malen in Hoorn geweest. In dit artikel lezen we welke binding de schrijver met Hoorn had en wat hij in onze stad gedaan heeft.

Lezingentournees

In 1877 verscheen Multatuli's zevende en laatste bundel van zijn *Ideeën*, in zijn eigen spelling *Ideen.* Dit was een reeks van in totaal 1282 overwegingen en stellingnames. Met de reeks kwam feitelijk een eind aan zijn actieve schrijversloopbaan. Na een turbulent leven waarin hij de ene na de andere controverse had aaneengeregen, voelde hij zich persona non grata in ons land en had hij zich met zijn tweede echtgenote Mimi Hamminck Schepel (1839-1930) in Wiesbaden gevestigd. Zijn faam was toen binnen onze grenzen al ruimschoots gevestigd. Maar hij mocht dan een roemrucht literator zijn, aan zijn publicaties hield hij toch te weinig geld over. Zijn belangrijkste inkomstenbron in de jaren 1878-1880 vormden dan ook zijn lezingentournees. Niet dat hij in die optredens nu zo'n zin had, maar hij had het geld domweg hard nodig aangezien hij door zijn chaotische leefwijze chronisch in geldnood verkeerde. In het najaar van 1877 schreef hij aan Jacob Haspels, een goede vriend en tevens directeur van een Rotterdams toneelgezelschap:

> *Men valt me op 't lyf met 'n oude schuld, en ik heb in haast wel f 200 noodig. Ziet ge kans die by elkaar te krygen? Ik zal er dan in godsnaam voor komen lezen, voordragen, hoe heet het!*

Haspels had twee jaar eerder al een lezingencyclus voor Multatuli georganiseerd en ging meteen aan de slag. Zo kwam het dat de schrijver in het voorjaar van 1878 een cyclus van 26 voordrachten afwerkte en in elk van beide volgende jaren maar liefst 37 maal ten tonele verscheen, waaronder ook tweemaal in Hoorn.

Schoonzus in Hoorn

Onze stad was Multatuli niet onbekend aangezien zijn schoonzuster, Christina Hamminck Schepel (1848-1928), een zus van Multatuli's echtgenote Mimi, hier woonde. Ze was getrouwd met belastingontvanger Allard Merens (1840-1907) en zij woonden met hun kinderen Dirk, Chris en Johan tussen 1875 en 1880 achtereenvolgens aan het Grote Noord, de Appelhaven en het Achterom. In april 1878 was Multatuli voor het eerst bij het gezin op bezoek. Hij had toen juist zijn eerste lezingencyclus afgerond. Met de boot vanuit Amsterdam arriveerde hij in de haven van Hoorn, want een treinverbinding bestond toen nog niet. Tevoren had hij laten weten graag bij de familie te komen eten, maar hij stond erop te overnachten in een logement. Multatuli was geen ochtendmens en was die uren het liefst alleen.

> *Ná 12 uur 's middags zal je last genoeg van me hebben*

PARKZAAL TE HOORN.

Voordracht

DOOR

MULTATULI,

op DINSDAG 1 APRIL 1879,

des avonds ten 8 ure.

TOEGANGKAARTEN zijn te bekomen aan het *Bureau dezer Courant* à *f* 1.— per persoon, en Dinsdagavond aan het lokaal à *f* 1.25.

Annonce in de Hoornsche Courant van 30 maart 1879. In een aantal gevallen - vooral in kleine plaatsen, waarvan het niet zeker was of er voldoende belangstelling bestond – nam Multatuli een spreekbeurt aan voor een vaste som van bijvoorbeeld honderd gulden. Welke afspraak hij in Hoorn maakte is niet bekend

Aan Mimi had hij laten weten uit te zien naar de kennismaking met zijn familieleden van wie hij op dat moment alleen Christina kende.

> *Ik zal puur pleizier hebben*
> *in de reis naar Hoorn omdat*
> *ik daar niet hoef optetreden*

Eerste voordracht in Hoorn

Bijna een jaar later, februari 1879, kwam het daar wel van. Het lijkt erop dat zijn schoonzus hem daartoe had overgehaald.

> *'Spreken' te Hoorn. Als jy 't vraagt,*
> *zal ik 't doen, maar ik zit liever by*
> *jelui theetedrinken of grauwerwten*
> *te eten. Dat is menschelyker,*
> *liefelyker, minder gemaakt.*
> *Gut, ik heb zoo'n hekel aan*
> *die publiekerigheid'*

Multatuli's echtgenote en hun pleegzoon Wouter logeerden al een paar weken bij het gezin Merens toen de schrijver daar op dinsdag 1 april arriveerde. Hij had juist een serie lezingen in Friesland achter de rug en was via de Zuiderzee naar Hoorn overgestoken. Tevoren had hij Mimi verzocht voor hem een kamer te reserveren in logement De Posthoorn van Ige Igesz aan het Breed. Via advertenties was de lezing van Multatuli aangekondigd en daarin was te lezen dat de entreeprijs bij reservering *f* 1,- bedroeg en aan de zaal *f* 1,25. Ruim voor 8 uur betrad de schrijver de drie jaar tevoren gebouwde Parkzaal aan het Achterom. Mogelijk waren er in de voorverkoop slechts weinig kaarten verkocht en had de directie om die reden niet voor de grote zaal, maar voor de sociëteitszaal gekozen die eigenlijk niet berekend was op de meer dan 260 toehoorders. Het publiek zat daardoor noodgedwongen tamelijk krap en in een enigszins bedompte atmosfeer. Een recensent schreef op 4 april in de Enkhuizer Courant dat hij medelijden had met de spreker, '*die op het gezicht af van geen sterke constitutie tusschenbeide hijgde naar lucht'*.

De ware Philantropie

Het onderwerp van Multatuli's twee uur durende causerie was *De ware Philantropie*, tegenwoordig zouden we daarvoor het woord 'liefdadigheid' gebruiken. Kenmerkend voor al zijn voordrachten was dat hij vooral het tegendeel van het door hem behandelde onderwerp tegen het licht hield. Zo ging het ook in Hoorn. Hij onderscheidde en besprak uitvoerig maar liefst een zestal soorten van valse Philantropie. De ziekelijke, de schijnheilige, de verwaande, de domme, de huichelachtige en tenslotte de aan den weg timmerende, om dan uiteindelijk als contrast de ware Philantropie ten tonele te voeren. Het hekelen van onwaarachtigheid was Multatuli een kolfje naar zijn hand en als het ware zijn handelsmerk. Bij zijn lezing over *Wat is waarheid?* die hij een dag later in Alkmaar hield, was het van hetzelfde laken een pak. Daar onderhield hij zijn publiek over de talloze onwaarheden die hij om zich heen zag, zoals in de opvoeding, in spreekwoorden, bij dichters en historici en niet het minst in de bijbel.

Reacties op Multatuli's optreden in Hoorn zijn niet overgeleverd. Die waren er wel naar aanleiding van zijn causerie in Alkmaar, met name over de onwaarheden die de spreker in de bijbel meende te moeten verwoorden. Voor- en tegenstanders van de vrijdenker en godloochenaar kruisten de degens in de media. Het verst in zijn afkeuring ging de *Nieuwe Noord-Hollander* dat de wens uitsprak 'dat God moge geven, dat M. hier nooit moge wederkeeren'. Daartegenover stonden briefschrijvers die zich juist aan zijn stellingen hadden gelaafd. Of Multatuli iets van deze pennenstrijd heeft meegekregen is niet bekend. Hij zal er niet wakker van gelegen hebben.

Tweede voordracht

In Alkmaar zou de schrijver niet meer terugkeren, maar wel in Hoorn, want op woensdag 10 maart 1880, een paar dagen na zijn zestigste verjaardag, hield hij er weer een voordracht. De dag tevoren had hij gesproken in Enkhuizen over het onderwerp *Slordig spreken leidt tot slordig denken*. Bijna drie uur lang had hij daar zijn gehoor getrakteerd op, wederom een citaat uit de Enkhuizer Courant, een *'doorloopende acte van beschuldiging tegen de beunhazen in de literatuur, tegen de suffers die maar voor hun mond weg praten*'. De volgende dag reisde Multatuli af naar Hoorn en dat deed hij met een bezwaard gemoed. Een maand eerder immers had zich in het gezin Merens een drama voltrokken. Volkomen onverwacht was hun vierjarige zoontje Chris op 9 februari aan een keelziekte overleden. Dit keer ging dus een condoleancebezoek aan zijn voordracht vooraf.

Multatuli's stemming mocht dan bij zijn tweede Hoornse voordracht weinig opgewekt zijn, toch was hij over het algemeen over die tweede tournee tevredener dan over de voorgaande. Waren de opbrengsten van die eerste tournee wat tegengevallen, de cyclus in het voorjaar van 1880 leverde hem meer geld op. Ook voelde Multatuli zich meer ontspannen dan in de voorgaande twee jaren. Zo schreef hij zijn vrouw Mimi:

> *Ik gebruik geen notaatjes meer.*
> *Sedert lang al spreek ik geheel uit*
> *het hoofd. 't Klinkt vreemd, maar*
> *'t is me makkelyker. Ik heb dus ook*
> *geen tafeltje meer noodig. Alleen*
> *'n stoel, niet om te zitten, maar*
> *om de hand 'n plaats te geven.*
> *De menschen vinden die weinige*
> *omslag zoo aardig.*

Kort voor Multatuli's voordracht had het Hoornse publiek nog kunnen kennismaken met Multatuli als toneelschrijver. In het Park was namelijk op 24 februari *De bruid daarboven*, zijn toneelspel in vijf bedrijven, opgevoerd door het Amsterdamse toneelgezelschap van Gustave Prot & Zoon. De zaal was goed bezet en de recensie in de Hoornsche Courant van 29 februari 1880 over het romantische burgerdrama was lovend.

Idealisme en Realisme

Maar nu kon men de auteur dus weer in levenden lijve aanschouwen en aanhoren. Dit keer onderhield hij zijn publiek over het onderwerp *Het onafscheidelijk verband tussen Idealisme en Realisme*. Tussen deze twee levensopvattingen

Portret van Multatuli door Studio Wegner & Mottu, 1875.

bestond volgens Multatuli geen echt verschil. Het realisme houdt zich meer met zaken en feiten en dus met de werkelijkheid bezig, terwijl het idealisme meer aan beelden, denkbeelden, gedachten hecht. "Wij moeten ideale realisten en tevens reële idealisten zijn", aldus de spreker. "Het enige waar het immers om gaat is de waarheid". Een verslag van Multatuli's tweede optreden is niet overgeleverd. We weten dus niet hoeveel belangstellenden dit keer naar het Park waren getrokken en of de spreker in het kader van idealisme en realisme wellicht ook nog aandacht besteed heeft aan Hoorns bekendste zoon Jan Pieterszoon Coen.

De volgende dag reisde Multatuli af naar Schagen waar hij op 12 maart optrad en de dag daarop naar Den Helder. Het jaar daarop, tijdens zijn laatste tournee, zou hij deze beide plaatsen opnieuw aandoen, maar in Hoorn keerde hij niet meer terug, wellicht mede omdat zijn familie inmiddels was verhuisd.

Bronnen

Nop Maas, '"Wat ik doe, is geen kunst, helaas, 't zyn maar kunstjes!". De voordrachtentournees van Multatuli, 1878-1881', in: *Over Multatuli* (deel 9-10, 1982).

Dik van der Meulen, *Multatuli. Leven en werk van Eduard Douwes Dekker* (Nijmegen, 2002)

De website: Multatuli online